

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Šviesioji ir tamsioji meilė

Puikioje C. S. Lewiso knygoje „Keturios meilės” nagrinėjamos keturios meilės atmainos, lydinčios kiekvieną žmogų jo gyvenimo kelyje: prisirišimas, draugystė, erotinė meilė ir artimo meilė. Autorius – ne tik didis mokslininkas ir intelektualas, bet ir puikus žmogaus sielos žinovas, išvalgiai ir subtiliai, su humoru ir liūdesiu atskleidžiantis ne tik šių meilės atmainų šviesiąją pusę, bet ir tąją, kuri grasina žmogaus sielai tamsa, atskirtybės šalčiu ir mirtinu liūdesiu.

Jis atskleidžia, kaip švelnus prisirišimas gali tapti despotizmu ir kontrole, kaip draugystė iš artimų sielų bičiulystės gali pavirsti uždaru, arogantišku, kitus niekinančiu pašvęstųjų rateliu, kaip liepsninga erotinė meilė, egoistiška ir nematanti nieko kito, tik savo aistros objektą, gali pelenais paversti įsimylėjėlių sielas.

Ir visa tai gyva, visa tai vyksta mūsų dienų pasaulyje – daugelis rezonansinių įvykių, šiurpių ir liūdnų, o kartais ir juokingų, įkvėpti ne tik iškreiptų „vertybių” sampratos (kai žmonės vadovaujasi sau priimtinomis normomis, bet ne konkrečiomis dorybėmis), bet ir iškreiptos „meilės” sąvokos. Joks žodis veikiausiai nėra tiek nuvertintas šiandien, kaip Meilė. Ir neuostabu, kodėl – kiekvienas krikščionis žino, kas yra Meilė ir kodėl ji atleidžia, nekerštauja, atsimena gera ir niekada nesibaigia. Pasaulis tokios Meilės niekada nesupras ir jos nepriims – ir su tuo reikia susitaikyti, nes juk ir Šv. Rašte parašyta, kad tie, kurie nėra iš šio pasaulio, jo ir nebus priimti, atvirkščiai – bus persekiojami, šmeižiami, iš jų bus juokiamasi.

Todėl nereikia nė vienos žemiškosios meilės paversti stabu – nė vaiko, nė motinos, nė mylimojo, nė bičiulio. Tam, kad, tarkim, motiniškas pasiaukojimas netaptų kontrole ir despotizmu vaikui, kuris to pasiaukojimo nereikalauja, o tiesiog nori užaugti laisvas, būti laimingas. Ar kad mylimasis vos ne tiesiogine prasme „suvalgytų” savo meilės objektą (kaip pavyzdį Lewisas pateikia Anos Kareninos meilę). Arba du bičiuliai, radę jų abiejų dėmesio ir pamąstymų vertą objektą, nebesuprastų kitų žmonių ir su pajauka žvelgtų į juos, manydamiesi esą svarbesni ir protingesni.

Deja, mūsų kasdienybė visa tai tik paliudija. Prisirišimas, reikalaujantis atsakomybės ir gailestingumo, neretai paverčiamas despotiška ir šalta kontrole, stokojančia empatijos ir supratimo. Erotinė meilė virsta siaurai subjektyvia – meilės objektas suvokiamas kaip priklausantis, kaip daiktiškas, kurį reikia atsikovoti vos ne kriminaliniais būdais. Draugystės ryšiai sutrūkinėja, nes retas bendramintis sugeba išverti kritišką savo draugo nuomonę arba nepalankų požiūrį, o pastarasis, jį išsakydamas, kartais pritrūksta subtilumo. Jau nekalbant apie žmones, manančius, kad jie žino, kas jų artimui yra geriausia ir pažangiausia. Ką ten artimui – ne tik jam, bet ir visai tautai, o gal net visam pasauliui...

„Neleisk jokiame meilės jausmui tavęs įkalinti” – rašė Simone Weil. Kaip keistai ir savotiškai skamba, kai aplinkui įvairiausiuose (netgi absurdiškuose) kontekstuose naudojamas žodis „meilė”!.. Bet galbūt atėjo laikas suvokti, ką jis iš tiesų reiškia ?..

Renata Šerelytė

Algimanto Kunčiaus nuotr.

ŠIMTAS METŲ DRAUGYSTĖS

šalutinėj kavinėje stalas pasiveja stalą
dar suspėja į pokalbį dar nesibaigus tema
žvakės vaikšto po vašką svajodamos apie Dedalą
ir Ikarui į pažastis geriasi jų šiluma

susipjaustyti valgiui mums padeda peilių ryšėlį
ir kol valgome tylim – kiekvienas savuoju balsu
už stiklą vos įžiūrimas miestas važiuoja pro šalį
neužpūskime žvakių – jam bus pravažiuoti tamsu

nesibaigusios temos ir vynas dar neišragautas
ir prabėgusi saulė pabarstė druska mūsų pečius
šalutinė kavinė įtraukusi mus tartum kiautas
išdalija kitiems – jie mus ima kaip kortų kirčius

ir tik jų akyse mes dar galime skleisti ir kilti
ir mes šliaužiam stalais pasakyti jiems savo vardų
jeigu jie neateitų turėtume amžiams nutilti
vienas kitą išmokome – virtome vienas kitu

užsidaro kavinė dvi moterys rankioja tarą
vėl mes likom vieni tačiau nieks nepaliks mūsų vienų
kol ant stalo dvi žvakės dar dega mums apie Ikarą
viršum jūros plasnojantį saujom pilnom pelenų

Kęstutis Navakas

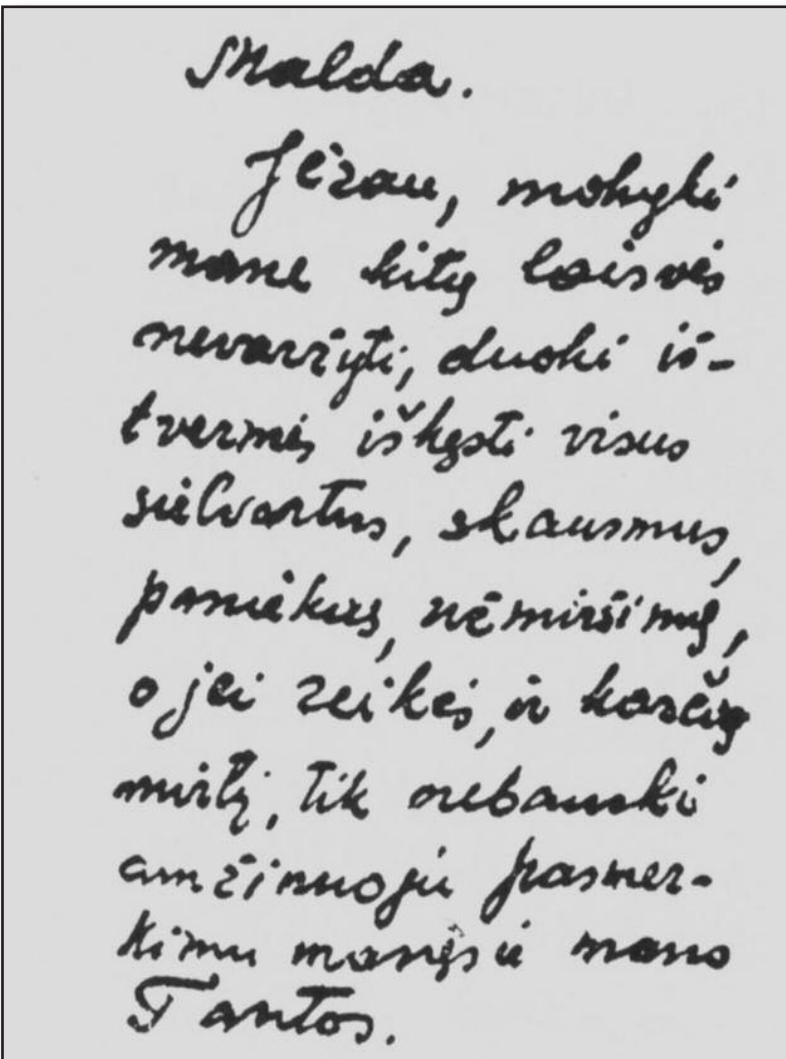
Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Šviesioji ir tamsioji meilė • 2-as psl. Aldona Žemaitytė. Panelė Ada (2) • 3-as psl. Kęstutis A. Trimakas. Lydint ištremtąją (A. Dirsytės Kryžiaus keliu) • 4-as psl. Vytautas Matulionis. Iš širdies į širdį. „Dagilėlio“ koncertas Clevelande • 5-as psl. Astrida Petraitytė. Įkvepiančios asmenybės ir jų darbai • 6-as psl. Stanislovas Abromavičius. Zigfridas Gronau: vilko vaiko istorija • 7-as psl. Perpetua Dumšienė. 1941 metai: didžiosios ir asmeninės istorijos sankirtos (4) • 8-as psl. Kultūros kronika

Kitame numeryje: F. Šopeno muziejus Varšuvoje • Litvakų meno paroda

Adelė Dirsytė su mama ir broliu Stasiu, 1935 m.

Viena iš Adelės užrašytų maldų

Panelė Ada(2)

Aldona Žemaitytė

Tęsinys. Pradžia 2017 m. balandžio 29 d. „Kultūroje“

Adelė Dirsytė sakydavo mergaitėms: pasimelskim už tuos kareivius, kad jie mums būtų nors kiek švelnesni, kad atjaustų... Levutė Vizbaraitė, kuri buvo labai prisirišusi prie savo mokytojos, teigė, kad negalinti melstis už budelius, kad jos širdis to neleidžia daryti... O Adelė jai aiškino: „Levute, jie tūkstantį kartų nelaimingesni už mus. Jie nelaimingi, nes neturi širdies, neturi artimo meilės, kurios jiems labai reikia“. Ir kvietė melstis už juos. Jai buvo visų gaila, ji globojo baptistes, kurias prižiūrėtojai labai skriaudė. „Kito tokios dieviškos širdies žmogaus gyvenime nesutikau. Ir jau nesutiksiu,“ – sakė Eleonora Vizbaraitė.

Ir vis dėlto, kodėl Adelė Dirsytė taip išskirtinai kankino, dažnai siųsdavo į karcerį, kur buvo tik grotuotas langelis palubėje, prie sienos prikabinatas gultas, suolas, o valgyti pateikdavo tik pelų duoną su vandeniu? Į kamerą grįždavo sudaužyta, su kraujosruvomis. Greičiausiai šis kankinės kelias jai teko dėl to, kad rašė maldas, o lagerio administracija sekė kiekvieną jos žingsnį. Ji rašė daugybę laišku, o jų turinys neprasprūdo nuo budrios enkavedistų akies. Tuose laiškuose nebuvo žodžių, smerkiančių budelius ar keikiančių likimą. Atvirkščiai: buvo teigiama gėris ir veržimasis į gėrį. Tas, matyt, ir siutino jos kankintojus. Laiškuose atsiveria begalinis Adelės Dirsytės noras mokytojauti,

jus pedagoginis pašaukimas. „Kai aš žiūriu į savas jaunuoles, kurios glaudžiasi prie manęs, kad mokyti, kad sužinoti, man graudu darosi.... Mes mokomės darbe iš popierių, dideliame šalty, nuovargy, užsiduodame kiekvieną dieną šitą iš savęs išspausti.“ (1953 01 01).

Arba: „Labai noriu mokytojauti. Dabar žymiai sustiprėjo pažiūros į žmogų ir pasaulėžiūrą. Dabar viskas šviesiau, prasmingiau. Dabar man kiekviena diena labai brangi... Jaučiu, kiek brangaus laiko bereikšmiai nutekėjo, kaip mažai išlavinta mano akis, ausis, proto ir jausmų galios; kiek daug gailau dėl kitų nuomonių, dėl nepasisekimų, dėl nedrąsos... Dabar daug ką taisčiau“ (1953 01 27). „Liucyte, dažnai aš būnu net labai laiminga, ypač kai galiu jaunuolėms padėti. Jos mane savo mama vadina, man padeda, patar nauja“ (1950 11 22).

Ją, panelę Adą, laikydavo karceryje naktimis, o dienomis varydavo į darbą, kad kuo rečiau mokytoja susitiktų su savo mokinėmis. Mokytojystė turbūt yra aukščiausias profesinis pašaukimas. Gera mokytoja (ar mokytojas) neretai atstoja ir motiną, ji stebi ir mato, kaip į viršų stiebiasi, lyg gėlės žiedas formuojasi socialinis ir dvasinis žmogus, kaip skleidžiasi asmenybės galios. Ne vienas politinis kalinys, dabar visuomenėje žinomas žmogus, pasakojo, kokius universitetus jie išėjo Gulage. Mokė į Gulagą patekę profesoriai, savo dalykų žinovai. Kaliniai filosofai formavo pasaulėžiūrą.

Adelė Dirsytė buvo ir mokytoja („Laisvomis minutėmis mudvi dėstome sniege trupmenas, rašome kombinuotesnius žodžius“), ir pedagogikos teoretikė („Kiek silpnų charakterių, kiek

klaidžiojimų dėl to, kad mokykla neduoda pakankamai pažinčių... O ką bekalbėti, jeigu mokytojai patys nežino, kur jie veda, ko jie nori...“), ir visuomenininkė („Kaip labai pasiilgau kultūrinio judėjimo, siekiančių, dirbančių prasmingą darbą žmonių, labai pasiilgau jaunimo, mokyklos. Dabar atrodo, kad labai daug turėčiau pasakyti jaunai sielai“). Polinkiai ir gabumai, pasireiškę jaunystėje, lageryje išryškėjo, užsigrūdino, tapo tvirti kaip granitas. Mergaitės žavėjosi savo panele Ada, enkavedistai bijojo jos įtakos. Mindaugas Bloznelis svarsto, kad jos veiklą lageryje būtų galima pavadinti moralinės reabilitacijos sistema. Būtent lageryje, kur ypač žiauri ir kieta buvo visuotinio nužmoginimo ir asmenybės naikinimo sistema. Jo nuomone, tos moralinės reabilitacijos principus reiktų suaktualinti šandien, kai jaunimą demoralizuojančiai veikia populiarioji masinė kultūra ir žiniasklaida.

Eleonora Vizbaraitė-Šumskienė prisiminė, kaip sykį, grįžus iš darbo, panelę Adą iš karto iškviatė į sargybos būstinę. „Ji man į saują įdėjo pieštuką ir sulankstytą popierių. O mūsų 'popierius' buvo iš cemento maišelių. Ir tada ją nusivarė“, – pasakojo Levutė Vizbaraitė, o ašaros riedėjo skruostais... Po kurio laiko, einant jai į darbą „zonoje“, prie jos priėjo sargybinis mongolas ir pasakė: „Tavo senutę pasodino į karcerį“. Mongolo palankumą Levutė įgijo, padovanojusi jam apmegztą nosinaitę. O tas nosinaites lagerio mergaitės gamindavo iš surastų skudurėlių, švariai juos išplaudavo, apmegzdavo ir paduodavo arba sargybiniui, kad švelnesnis būtų, arba valgyklos darbininkei, kad atneštų ke-

paliuką duonos.

Mongolas ir sako: „Tu mano sužadėtinei apmegzk baltą nosinaitę, tai aš tau pasakysiu, kada budėsiu prie karcerio“. Taip Levutė pateko pas savo panelę Adą ir paklausė: „Už ką Jus taip?“ – „Levute, argi tu nematai, kad jie mane nori su naikinti. Tebūnie Dievo valia“. O po keleto dienų mongolas sargybinis Levutei vėl pranešė: „Tavo senutę jau išvežė“. – „Kur?“ – „Aš nežinau kur“.

Taip atsitiko 1955 metų žiemą. O kitą pavasarį, gegužės mėnesį, vedant kalines į darbą, mongolas priėjęs pasakė, kad Adelę Dirsytę vėl gražino į lagerį ir dabar ji uždaryta karceryje. „Bet jau beprotė“, – pridūrė. Levutė tą patį vakarą, atidėjusi savo vakarienės duoną, su drauge nuėjo prie karcerio. Sargybiniai neįleido. Tada sulaukė, kai budės mongolas, ir pamatė savo Mokytoją. Prisimena: visa pamėlynijusi, veidas sudaužytas, plaukai išpešioti, susivėlę... „Visai nepanaši į save. Radosios šukų galiuką, sušukavom plaukus, nuprausėm veidą. Nebuvo kuo nušluostyti, tai Janė nusi-

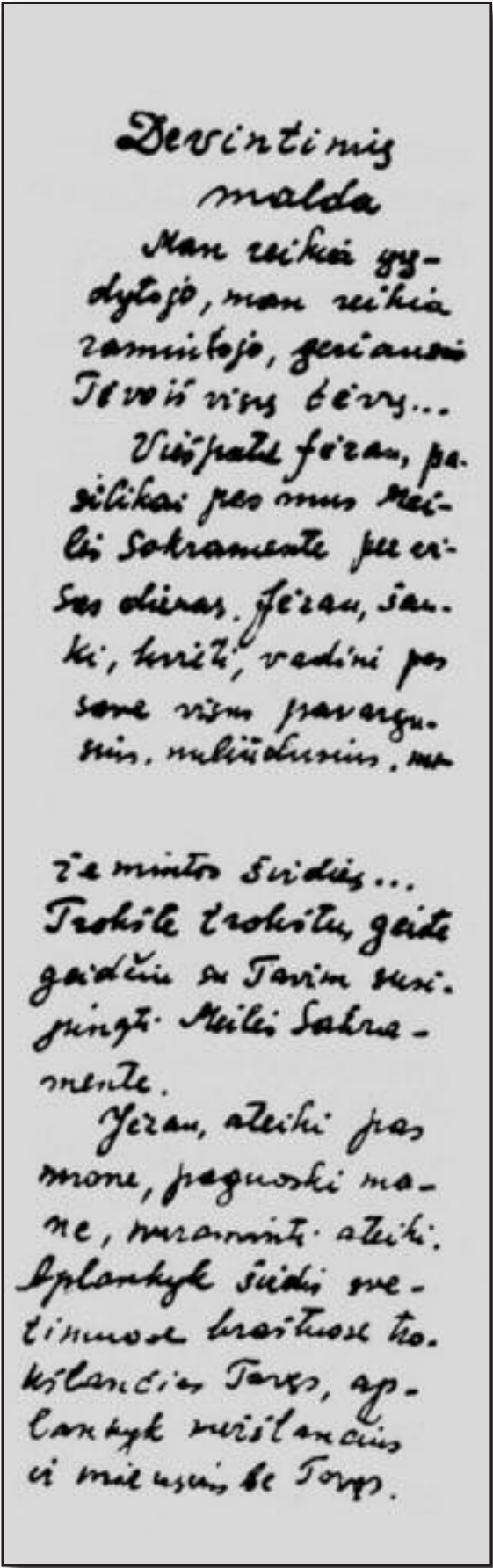
vilkio marškinius ir nušluostėm. Ji atpažino mus, glostė man veidą. Kai tik paklausėm, kur ji buvusi taip ilgai, staiga pasidarė nerami, akys paklaiko, pradėjo blaškytis. Sutrupino mūsų atneštą duoną, pripuolė prie grotuoto langučio. „Čia mano angelėliai ateina, aš jiems valgyti duodu. Išeikit visi, aš noriu juos pamaitinti“, – ėmė šaukti. Pamatėm, kad jau negalima ilgiau su ja pasilikti“.

Taip mergaitės lankė panelę Adą apie porą mėnesių, nunešdavo pavalgyti, nuprausdavo, sušukuodavo. Kartais būdavo rami, o kartais blaškydavosi. Vieną sykį mongolas sargybinis pasakė: „Jūsų senutę visam laikui išvežė“. Ir viskas. Kur, kada, kokiomis aplinkybėmis mirė Adelė Dirsytė? Vargu ar galima atsekti paskutinių jos dienų pėdsakus. Ji nukankinta žuvo tuo metu, kai turėjo būti išlaisvinta (1955 metais, kaip ir daugelis to meto tremtinių).

Mergaičių atmintyje išliko sveikos, gražios apskritaveidės Mokytojos paveikslas. Ji buvo švelni su kiekvienu žmogumi. Mokėjo sutaikyti susibarusias mergaites, mokėjo nuraminti. Apie religiją kalbėdavo labai daug ir gerai pažino šią sritį. Religija ją palaikė ir padarė laisvą tokioje baisioje vergijoje. Ji prikalbino mergaites parašinėti maldes, kurias pati kurdavo. „Ir kiek mes prirašėm sąsiuvinį, padarytų iš cemento maišelių... Surišdavau storas maldaknyges, mat, anksčiau išmokau įrašyti knygas. Mes tas maldaknyges visur slėpdavom, sargybiniai atrasdavo ir atimdavo, – prisimena Levutė. – Jie viską žinojo, kiekvieną plyšėlį iššniukštinėdavo“.

Mergaitės tas maldaknyges apvilkdavo audiniu, išplėstu iš paltų pamušalo, ir ant jo išsiuvinėdavo rūtos šakelę arba gėlę, arba tautišką ornamentą. Piešdavo tėviškes vaizdelius. Panelė Ada tuo neužsiėmė, ji rašydavo laiškus ir maldas. Ji ragino ir Levutę kurti savo maldas. „Panele Adu-te, aš nepajėgiu, aš neturiu tiek dva-

Nukelta į 3 psl.

sios, kad galėčiau sukurti”... O Adelė Dirsytė: „Nebijok, čia reikia tik ryžto, kad savais žodžiais parašytum malda”. Mergaitės buvo įsitikinusios, kad panelė Ada joms pasiūsta paties Dievo. Ji skleidavo ramybę jų neviltyje, kai iš darbo jos vos parvilkdavo žaizdotas kojas – alkanos, pavargusios, sušalusios. Adelė Dirsytė buvo sunaikinta ant laisvės slenksčio.

Šiek tiek biografijos:

Adelė Dirsytė gimė 1909 m. balandžio 15 d. Kėdainių apskrityje, Šėtos parapijoje, Dirsynės vienkiemyje. Baigė Kėdainių gimnaziją, Vytauto Didžiojo universitete studijavo vokiečių kalbą. Rašė moterų spaudai straipsnius ir eilėraščius, dirbo Lietuvos moterų katalikių draugijoje. Antrojo pasaulinio karo metais mokytojavo Vilniaus gimnazijoje, organizavo neturtingų moksleivių ir studentų šalpą. Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai 1946 m. buvo suimta už veiklą ateitininkų organizacijoje. Iš Lukiškių kalėjimo prasidėjo jos etapai per Gulago lagerius, užsibaigę kankinės mirtimi.

Iš „Dienovidžio“, 2002 m. balandis

Adelės Dirsytės laiškas iš Sibiro

KĘSTUTIS A. TRIMAKAS

LYDINT
IŠTREMTAJĄ

(A. Dirsytės Kryžiaus keliu)

RAIDĖS SNIEGE

Atpažinusi atvirą sielą
Adelė rasdavo progą slapta,
net darbo metu, pirštu sniege
jai ką nors užrašyti.

Sniege parašytos raidės –
išvedžiotos pirštu
klode balto lapo –
man tiek daug pasako.

Virš to speigo, virš tos tundros
siela kelias, viltis bunda...
Kaustas ledas šilty tirpsta.
Raidės sniege...
Niekad nepamiršiu.

Maldaknygės „Marija, gelbėk mus“ leidimai įvairiomis kalbomis

RAIDĖS IR AŠAROS

Sibire sunkiųjų darbų lageriuose kaliniai
popieriaus negaudavo.
Adelė slapta užrašydavo maldas
ant beržo tošies, ant cemento maišo
skiautelių ir dalydavo kitiems.

Ant balto beržo tošės
raidė prie raidės...
Iš virpančios širdies gelmės –
malda.

Ant cemento maišo atplaišos
krito smulkios – ašara prie ašaros...
Jas – nesuskaitomas –
sugėrė pilko cemento dulkės.

O kokia likimo ledą
tirpdanti rauda...
O kokia Dangų žemėn
traukianti malda!

MOKYTOJA

Dabar labai sustiprėjo
Mano pažiūros į Žmogų ir pasaulėžiūrą.
Dabar viskas šviesiau, prasmingiau.
Labai noriu mokytojauti.
Iš Adelės laiško iš Sibiro, 1953.I.27

O kaip norėčiau mokyti...

Vėl matyt žvalias akis,
laukiančias, ką pasakys
sukaupta mano patirtis
sibirinių tundrų toliuos.

O kaip norėčiau mokyti...
Vėl berti žodžius tarsi sėklą,
kaip sėjo tėviškės laukuos
tėtuks Nevėžio pakraščiuos...

O kaip norėčiau vėl mokyti...

Iš širdies į širdį

„Dagilėlio“ koncertas Clevelande.

Alberto Sušinsko nuotraukos

Vytautas Matulionis

Šiaulių berniukų ir jaunuolių choro „Dagilėlis“ koncertas 2017.03.17, Cleveland State University Waetjen Auditorium. Dirigentas – Remigijus Adomaitis, akompaniatorė pianistė – Daiva Šulcaitė. Chore 37 asmenys: 15 sopranų, 10 altų, 6 pirmieji tenorai/baritonai, 6 antrieji tenorai/bosai. Programoje: 14 – dainų/giesmių. Koncerto rengėjai: Cleveland State University Center for International Services and Program, „Exultate“ choras ir Lietuvos Respublikos konsulas. Koncerto trukmė – pusantros valandos. Koncertu gėrėjosi maždaug 400 žmonių.

Pakilią vakaro nuotaiką, kuri neblėso net ir po koncerto, „Dagilėlis“ įžiebė smagia įžangine Nijolės Sinkevičiūtės daina „Ta to“, kurioje balsams pritarė ir liaudies instrumentai. Žemesnieji choro balsai gražiai prisistatė lyriškai skriejančia

Vytauto Kernagio daina „Baltas paukštis“, o Galinos Savinienės „Lietuva“ atsiskleidė lyg dailus, švelnus aukštų ir žemų balsų pokalbis ar duetas. Latvių kompozatoriaus Eriko Esenvaldo „Stars“ viliojo klausytojus į erdvę, į planetas ir žvaigždes, visaton. Dainos nuotaika buvo tiesiog antgamtinė ir tai nebuvo tik dainininkų nuopelnas. Šioje dainoje buvo panaudotas retai girdimas instrumentas – „stiklainių armonika“ („glass harmonica“). Kiekvienas atlikėjas turėjo po stiklainį, kuriuo buvo „grojama“, braukiant per briauną sudrėkintais pirštais. Įspūdis netikėtas, užburiantis, lyg klausytum paslaptingos „planetų muzikos“ („music of the spheres“). Ši instrumentą sėkmingai panaudojo ir italų kompozitorius Gaetano Donizetti operoje „Lucia di Lammermoor“, Liucijos pamušimo scenoje. Lėtai plaukianti, liūliuojanti Laimio Vilkončiaus „Gimtinė“ pažėrė aibę galimybių sopranams ir al-

tams. Jie ne tik dainavo, bet ir išdainuojamus žodžius glamonėjo jausmingu garsu.

Kitos trys labai skirtingos nuotikos dainos buvo nelengvas iššūkis žemiems balsams, tačiau iššūkio jie nepabūgo. Gera žinomoje „Hello, Dolly“ (muz. Jerry Herman) dainininkai scenoje pasirodė vienmarškiniai, kepurėti, su petnešomis. Jų judesiai buvo darnūs, o balsai sodriai švelnūs, žaismingai šelmiški ir... grakštūs! „The Chariot Spiritual“ (Donald Moore) dainininkams buvo dar kietesnis riešutas. Norėjosi gilesnio, mažiau nugalinto, atviresnio jausmo. Bene stipriausiai nuskambėjo Benjaminio Gorbulskio „Mano gimtinė“. Sklidina gilaus jausmo ir meilės savo kraštui, ji buvo atlikta be priekaištų.

„Ave Maria“ (Gulio Caccini), kaip ir dera, skambėjo pamaldžiai, nuolankiai ir, jei žmogui įmanoma, tai išivaizduoti, dangiškai. Tai buvo lyg lėtai ir tyliai plaukianti, sielą pakylėjanti *bel canto* upė skambioje renesanso koplyčioje. Scenoje dainininkai stovėjo vienoje eilėje, su plazdančiomis žvakutėmis rankose. Įspūdis jaudinantis. Balisiškai paini, greita ir garsi Laimio Vilkončiaus „Dėl tos dainos“ davė choris-

tams gražią proą paklajoti jos klaidinančio ritmo labirinte ir jame nepasiklysti. Jie tai atliko stebinamai lengvai, pavydėtinai pasitikėdami savo muzikiniais įgūdžiais. To paties kompozatoriaus džiūgaujanti „Žmonės ant kalnų“ buvo dar įdomesnė. Jos tikroviškai skambantys aidų efektai klausytojams buvo maloni, stebinanti staigmena. Tai viena iš geriausiai pavykusių šio aukšto lygio koncerto dainų. Remigijaus Šileikos kūrinys „Juokas“ puikiai atspindėjo jo pavadinimą – puikiai atkurto raiškaus judesio, žmogiškų garsų kupinas aruodas. Čia buvo atviro juoko, prislopinto kikenimo, šnabždesio, kvatojimo, niurnėjimo, mikčiojimo ir t. t. Tuo greit užsikrėtė klausytojai, savo dėkingumą atlikėjams išreiškdami garsiais plojimais.

Dar vienas (be „Hello Dolly“ ir „The Chariot Spiritual“) Amerikos kultūrai skirtas kūrinys – giesmė „Praise His Holy Name“ (muz. Keith Hampton). Ji, kaip ir abi ankstesnės dainos, buvo atlikta anglų kalba, bet su tamburino ir judesio intarpais. Paskutinė programos daina buvo mėgiama, jaunatvišku ryžtu virpanti, džiugesiu žėruojanti Vytauto Kernagio „Mūsų dievos kaip šventė“, į kurią įsijungti buvo

kviečiami ir klausytojai, bet tokių drąsulių atsirado nedaug. Gražios dainos išsiilgusiems klausytojams prašant, „Dagilėlis“ atliko dar porą kūrinių. Viename iš jų dainavimo visai nebuvo: tik delnų pliaušėjimas į kelius, šlaunis, krūtinę, veidą, pečius. Visa tai buvo atlikta labai tiksliai, greitai, nepasimentant pailaus ritmo vingiuose. Tai didžiausia, dar niekad negirdėta koncerto staigmena – „rankų daina“ *a cappella*. Visoms dainoms puikiai akompanavo pianistė Daiva Šulcaitė. Jos indėlis į šį koncertą buvo didelis, svarus, svarbus, rūpestingas ir jautrus kiekvienos dainos reikmėms. Koncerte atliktose dainose buvo daug kiekvienai ir lankstiems at-

likėjams pritaikyto judesio. Gaila, kad programoje nepaminėtas choreografas, atsakingas už šią įdomią programos dalį. Nesinorėtų praleisti ir neįvardyto pranešėjo, kuris puikiai anglų kalba glaustai pristatė kiekvieną dainą.

Neabejotina, kad „Dagilėlis“ – profesionalus muzikinis vienetas, kurio turtingą įgimtą muzikinį talentą uoliai ir kruopščiai puoselėja jo dirigentas ir meno vadovas Remigijus Adomaitis. Dainininkų dėmesys ir nedvejojantis paklusnumas jautriausiems dirigento mostams – nemaža choro sėkmės dalis. Dainų žodžių įsisavinimas ir juose glūdinčių prasmų atskleidimas gražiu ir atitinkamu garsu yra pavyzdingas. Savo tikslo atlikėjai siekia vieningai. Jų pastangų vaisius – įtikinantis ir labai muzikalus. Iš visų balsų savo grožiu išsiskiria sopranai. Jie tvirti intonacijose, aukso spindintys aukštose, lengvai pasiekiamose ir išlaikomose natose ir net galingi ten, kur reikia.

Šis koncertas – atviras atlikėjų ir klausytojų širdžių bendravimas. Gausūs klausytojai lieka nuoširdžiai dėkingi „Dagilėliui“, nuskaidrinusiam niūrų žiemos vakarą. Didelės rengėjų pastangos, ruošiant šį koncertą, neapvylė. □

Įkvepiančios asmenybės ir jų darbai

Astrida Petraitytė

Balandžiui baigiantis Vydūno draugijos buvome pakviesti į susitikimą Rašytojų sąjungos salėje. Taip, manau, kiekvieną turėjo įkvėpti, uždegti ar bakstelti sąžinės dėl aptingimo energingasis Leonas Stepanauskas, nepaisant savo garbaus amžiaus – įkopta į 92-uosius! – dosniai pasidalijęs ne tik sukaupta patirtimi, bet ir sumanymais, idėjomis, būsimų darbų planais.

O vakaras surengtas sutinkant Vydūno draugijos išleistą Stepanausko knygę „Filosofas ir rašytojas Vydūnas po Tilžės žūties“. Knygelė nedidukė, bet netgi dvikalbė: skleisdami iš kitos pusės, po viršelių „Der Philosoph und Dichter Vydūnas nach dem Untergang von Tilsit“ randame vokišką tekstą. (Aš titulą „filosofas“ keisčiau bendresniu – „mąstytojas“; kažin ar Vydūno darbai priskirtini filosofijos – griežtąja mokslo prasme – kategorijai.)

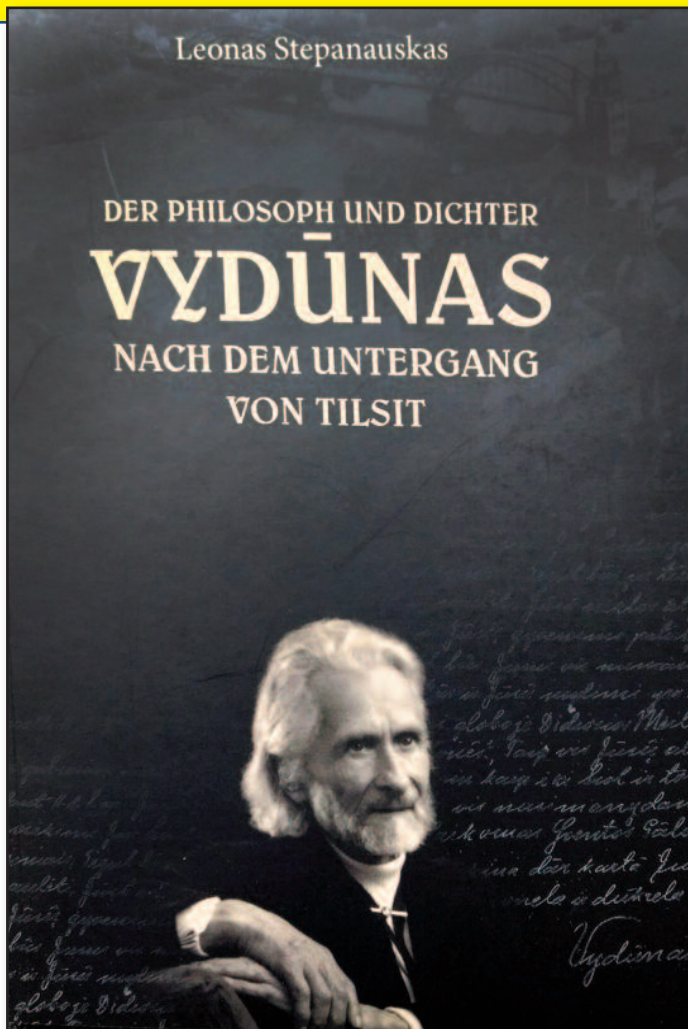
Susitikimo metu – po Vydūno draugijos dainininkų atliktų mažlietuviškų dainų – Stepanauskas, žinoma, glaustai prisistatė ir pats: buvęs aktyvus dar gimnazijoje (vaidinęs K. Binkio „Atžalyne“), studijavęs germanistiką, greit pasijuto stumiamas į užribį, tad 1963 m. išvyko į VDR, Rytų Berlyną (paminėtas šeimų susijungimo principas), o ten turėjęs galimybių aktyviai ir kūrybingai dirbti. Pasidalinta ir bendryste su Katia Mann, ėmus domėtis Thomo Manno gyvenimu Nidoje (laiskais užmezgus pažintį, nuvykęs pokalbiui, o rašytojo našlė jį sutiko juokdamasi – maniusi, kad atvyks senas profesorius...) Daugeliui mūsų dar sovietiniais metais (1987) išleista knyga „Tomas Manas Nidoje“ buvo intriguojančios dūrelės, praverusios bent plyšėlį į didžiojo nobelisto slaptąją kūrybos ir asmeninio gyvenimo pasaulį (knyga vėliau d kartą išleista, 2011 m. pasirodė ir vokiečių kalba).

O perėjus prie domėjimosi Vydūnu raktiniais žodžiais tapo: Viktoras Falkenhahnas. Pažintis su šiuo Karaliaučiuje savo karjerą pradėjusiu, galiausiai Berlyno Humboldtų universiteto polonistikos ir baltistikos profesoriumi tapusiu Vydūno mokiniu Stepanauskui, regis, buvo itin reikšminga. Jis nepamiršo paminėti – nei šiame vakare, nei pačioje knygelėje – audringo šio mokslininko asmeninio gyvenimo (keturios santuokos – pirmoji žmona liko sovietų „išvaduotoje“ teritorijoje, antroji, regis, dar jauna mirė...).

Ši pažintis autoriui atvėrė turtingą Falkenhahno bendrystės su Vydūnu pasaulį. Ryšį tarp vyresniojo Vilhelmo Storosto-Vydūno (1868 – 1953) ir jaunesniojo Falkenhahno (gaila, šių datų knygelėje neradau, teko ieškoti internete: 1903–1987) galima vadinti kūrybiniu bendradarbiavimu: iš pradžių Viktoras užėmė mokinio statusą (gyvenant Tilžėje jį, 15 metų, tėvas atsiuntė pas Vydūną mokytis lietuvių kalbos), vėliau talkininko (rinko medžiagą archyvuose ir bibliotekose, Vydūnui rašant veikalą „Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen“), galiausiai – konsultanto ir patarėjo (būtent Detmoldo laikotarpiu).

Vakaro metu buvo perskaitytas ilgas Vydūno laiškas apie pasitraukimo iš giminės vargus (pvz., paliudijant prisivejančios rusų armijos kareivių moterims keliamas grėsmės ir, laimei, karininkų garbingumą) bei trumpesnis tekstas apie kelionėje patirtas netektis, o kartu – vis sulaukiamas geradarystės (pvz., sutiktų pažįstamų moterų dovanojamas vilnones kojines ir pan.)

Tikėjauši šiuos autentiškus Vydūno laiškus rasti ir knygelėje, bet ji kiek kitokio pobūdžio – tai autoriaus apibendrintas pasakojimas apie pabėgėlio gyvenimą Detmoldė, jo kūrybinius sumanymus, pasiremiant Vydūno ir Falkenhahno susirašinėjimu, kai ką pacituojant. Galbūt neturėta teisės publikuoti – autorius reiškia dėkingumą Falkenhahno (trečiajai) žmonai: „Ji perdavė man laiškus, kuriuos aptiko visai neseniai, kad atiduočiau juos į lietuvių literatūros archyvą. Šie laišakai apima visą Detmoldo periodą, paskutiniuosius lietuvių poeto ir mąs-

tytojo gyvenimo metus nuo 1946 m. rugsėjo iki 1953 m. vasario” (p. 7). Taigi, galime suprasti, kad Vydūno tremties laikotarpis yra gana gerai jo paties dokumentuotas.

Nedidelės apimties Stepanausko tekstas (lietuviškas – iki 25-o, vokieškasis, vėl nuo pradžių skaičiuojant – iki 28-o puslapių, tarp jų įsiterpia kelios bendros iliustracijos), manau, pakankamai tiksliai perteikia Vydūno detmoldiškąjį laikotarpį, jo kūrybinį aktyvumą, regis, nepasiduodant vienišumo resignacijai (gausi pokarinių pabėgėlių – lietuvių ir kitų rytprūsičių – banga, atšniokštusi Detmoldan, greit buvo nukreipta kitur, Vydūnas paliktas, matyt, dėl amžiaus ir fizinio išsekimo). Primenamas ir vargingas jau link 80-mečio artėjančio Vydūno – bėglio iš giminės kelias (manychiau, paliudijant ne tik individualų likimą, bet visų to krašto žmonių tragediją). „Pabėgėlio keliai vedė šį solidaus amžiaus žmogų nuo Tilžės prie Nemuno per Karaliaučių, Ščeciną, Liubeką, per daugybę kaimų kaimelių, kur teko patirti skaudžių išgyvenimų: 1945 m. vasario 9 d. lipdamas į nedidelį laivą Naujuosiuose Kuršiuose (vok. Neukuhren) nebejaunas žmogus prarado pusiausvyrą ir įkrito į vandenį, bet jį pavyko išgelbėti” (p. 9).

Stepanausko dėmesio centre – kūrybinis Vydūno aktyvumas, kartu apgailint jo vienišumą, prarastą Tilžės buto komfortą ir biblioteką, savus leidinius, kuklias finansines galimybes (nedidelė pensija Vydūnui kaip Vokietijos piliečiui paskirta). Atsinaujinęs ryšys su Viktoru Falkenhahnu, pirmais pokario metais dirbusiu Hamburge (iš ten, kaip liudija epistolika, jis aplankė Mokytoją), galime suprasti, tapo Vydūnui didele atspirtimi – ir emocija, ir intelektualia. Bet ir Vydūnas, kaip senų laikų Viktoro ir jo šeimos pažįstamas, galėjo jam pasitarnauti pokario sumaištyje (gal nacionalsocializmo šmėklas nugalėtojams persekiojant?). 1946-aisiais „Vydūnas išpildė Falkenhahno prašymą: parašė priesaikai tolygų pareiškimą, susijusį su bičiuliu ir jo artimiausiais giminėmis – tėvu, studienratu Paulu Falkenhahnu, ir Karaliaučiuje likusia žmona Nina Falkenhahn, mergautine pavarde Justycka” (p. 10) (Pirmoji Falkenhahno žmona buvo iš Vilniaus, ten su mažu sūneliu ir sugrįžo – beje, renginio metu sūnus, jau žilaplaukis, buvo tarp klausytojų. Galime pasitelkti ir kitus liudijimus; štai Domas Kaunas savo straipsnio apie Falkenhahną išnašoje pristato:

„Viktoro Falkenhahno pirmoji žmona Nina Justickaja (1916. V. 19 [VI. 1 n. st.]) – 2005. VI. 27) buvo kilusi iš senos vilniečių Snarskių bajoriškos giminės. <...> Pakviestas pasisvečiuoti, šiuose [Ninos motinos] namuose V. Falkenhahnas susipažino su jaunąja

Nina ir Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčioje ją 1936 m. kovo 5 d. vedė. Jų vienintelis sūnus Viktoras Justickis, gimęs 1941 m. balandžio 17 d. Karaliaučiuje, yra Mykolo Romerio universiteto sociologijos profesorius.”*).

Vydūnas pirmaisiais egzilio metais sugebėjo išleisti bene penkis veikalėlius. Publikacijų geografija paliudija Vydūną turėjus bendraminčių ir už Atlanto. Štai kaip 1949-aisiais jis pasisako jaunesniajam bičiuliui: „Keli, tiesa, yra atspausdinti lietuviškai (4 pavadinimai: JAV). Ir vokiečių kalba „Palikimas”, „Prūsijos Lietuvos gyvenimas, kaip jį vaizduoja kun. Kristijonas Donelaitis” (p. 19). Žinia, autorius informaciją iš Vydūno laiškų būtų galėjęs papildyti ir kitais šaltiniais, pavyzdžiui, didžiojo mūsų vydūnistos V. Bagdonavičiaus apie pastarąją knygą, 1948 m. išleistą, pasakytą: „Jos pilnas pavadinimas – *Gyvenimas Prūsų Lietuvoje apie 1770 m., kaip jį vaizdavo Kristijonas Donelaitis*. Ją išleido į Vokietijos gilumą pasitraukusių mažlietuvių 1947 m. įsteigta Mažosios Lietuvos Tarybos Spaudos Komisija, o išspausdino Kasselyje-Mattenberge veikusi leidykla ir spaustuvė AISTIA. Prieš metus, 1947 m., toji pati Komisija šią Vydūno knygę jau buvo išleidusi vokiškai (*Die Lebenswelt im Preussischen Litauen ums Jahr 1770 nach den Dichtungen des Pfarrers Christian Donelaitis mit ihrer volkischen Bedeutung*).” **

Tiesioginio Vydūno ir Falkenhahno bendradarbiavimo vaisius – straipsnis preliminarium pavadinimu „Kūrybos Galios Apsireiškimas Lietuvių Tautiškumui” – yra likęs rankraštyje. Kone visus 1952-uosius metus tarp Detmoldo (kartkartėmis – iš netolimo Bad Pyrmont’o, sanatorijos, kur taisyta sveikata) ir Berlyno kursavo ne šiaip bičiuliški laišakai. „Praktiškai tas bendradarbiavimas atrodė taip: Viktoras Falkenhahnas kaskart pasiųsdavo lapą su maždaug 30 klausimų iš įvairių sričių; gramatikos, sintaksės, kirčiavimo, kalbos istorijos. Lapai sunumeruoti. Į kiekvieną klausimą Vydūnas atsakydavo tvarkingu, smulkiu braižu, dažnai papildydamas mintį” (p. 21).

Taigi nedidukė Stepanausko knygelė mums atskleidžia ne tik paskutiniuosius Vydūno metus, bet ir jo bendražygio Falkenhahno dėmesį baltistikai, lietuvių kalbai (jis yra parašęs veikalą apie Biblijos vertėją Joną Bretkūną).

❖ ❖ ❖

Paveikslo *Vydūnas Detmolde* užbaigai, manychiau, būtų tikė paminėti šiandieninį detmoldiečių dėmesį šio priglautojo tilžiškio atminimui. Lietuvos vydūniečiams inspiravus, o miestui, jo valdžiai ir kai kurioms asmenybėms atsišaukus, 2013 m. gegužės 10 d. Detmoldė prie buvusio laikino pabėgėlių prieglobsčio radosi ryškūs Vydūno įamžinimo ženklai – fasadinėje pusėj memorialinė lenta, o šoninėje nišoje – net skulptoriaus L. Garlos sukurtas biustas (jau nuolatiniu Vydūno adresu tapęs namas Moltke’s gatvėje yra privati nuosavybė, tad įamžinimui pasirinktas šis pastatas, dabar studentų bendrabutis). Teko laimėti tuokart ir man su gausia vydūniečių delegacija iškilmėse dalyvauti***; išvykos akimirkas uoliai fotoaparatu fiksavo dabartinis Vydūno draugijos pirmininkas Tomas Stanikas (kelionės metu draugijai vadovavo Rima Palijanskaitė – ilgamečiui jos vadovui Vacui Bagdonavičiui pasitraukus nuošalėn, tapus garbės pirmininku). Šie išvykos ir iškilmų ceremonijos vaizdai ekrane demonstruoti prieš pradėdant Stepanausko vakarą. Taigi toks *post scriptum’as* manau, leidiniui nebūtų pakenkęs, o detmoldiečius – kurių dėmesingumo Vydūnas, regis, sulaukė ir gyvas būdamas – būtų pagerbęs.

Šiaip ar taip, knygelė meta spindulį į tris asmenybes – du jos herojus ir autorių; iš jų mums tikrai yra ko pasimokyti.

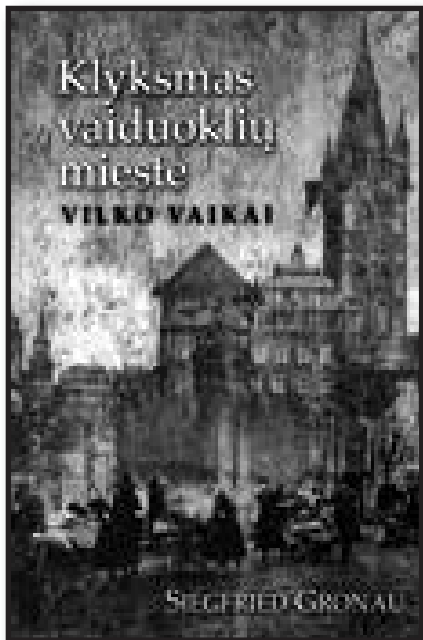
* <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/810-domas-kaunas-paskutinis-maosis-lietuvos-baltistikos-profesorius>

** <http://vydunodraugija.lt/2014/06/vydunas-ir-kristijonas-donelaitis/>

*** Įspūdžius esu aprašiusi „Voruote”: <http://www.voruta.lt/vyduno-link/>

□

VILKO VAIKO ISTORIJA

Stanislovas Abromavičius

Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir kultūros centras Kaune paruošė ir išleido Vokietijoje, Grossolto mieste gyvenančio Zigfrido Gronau atsiminimus „Klyksmas vaiduoklių mieste“. Tai autentiški, skausmingi liudijimai apie 1945–1947 metų Karaliaučių, karo pabaigą ir užkariautojų iš Rytų anplūdį, neapykantą viskam, ką ten rado, vietos žmonių kančias, badą, mirtis, žūtis, prievartavimus. Nerasdami išeities, dėl bado ar užkariautojų smurto likę našlaičiais, vokietukai masiškai leidosi į Rytus. Anot Zigfrido, tada tarp alkanų vaikų sklido kalbos, kad Kaune net duona ant medžių auga...

Zigfrido istorija skaudesnė nei rašytojas galėtų sugalvoti: Tėvelis Ernestas Artūras žuvo fronte, buvo išprievartauta ir nužudyta dvylikametė sesutė Erna Ilse, kita sesė, šešiametė Hannelore, kaip ir motina, mirė iš bado. Įdomu tai, kad dalis jo gyvenimo, bandant išgyventi, prabėgo Kauno ir Kaišiadorių rajonuose, Jakštonių, Kertupio ir kituose pakaunės kaimuose, taip pat Kaune, Palemone.

1947 metų pavasarį vienuolikametis berniukas Zigfridas Gronau iš buvusios Rytų Prūsijos, Karaliaučiaus pietvakarinėje dalyje esančio Ponart miesto (tai – Rusijos Kaliningrado srities Dimitrovo, dabar Kaliningrado miesto dalis), patraukė duoneliuoti į Kauną. Gyveno Kaune griuvėsiuose, duoneliavo turguose, bastėsi po kaimus, kol geriems žmonėms jo pagailo ir išsivežė jį piemenautti. Ėjo iš vieno ūkio į kitą, nes juk Lietuvoje buvo kolektyvizacijos ir turto nusavinimo metas, kelias karves laikyti jau buvo draudžiama. Taip jis tapo Kaziu Mačiulskiu dvidešimčiai metų, nes be asmens dokumentų vokietukas priglaudimas tada buvo prilygintas nusikaltimui... Politinio atšilimo metu jam pasisekė susigrąžinti pavardę. Vedė lietuvę Jadvygą Dovainytę, gyvenusią Kertupio kaime, netoli Kauno. Su ja Zigfridas susilaukė dviejų vaikų, kurie moka lietuviškai.

„Vilko vaikais“ tapome po 1945 metų Berlyno šturmo, kai miestas buvo sunaikintas. Tas pats atsitiko ir su Kionigsbergu (Karaliaučiumi), –

sako Zigfridas. – Ir koks buvo sunkus gyvenimas Lietuvoje, tik gerų žmonių dėka man pavyko išgyventi. Domiuosi ir rusų okupacijos žiaurumais Lietuvoje. Nekaltų žmonių trėmimus į Sibirą esu matęs savo akimis, taip pat skaitęs knygose „Ešelonų broliai“, „Leiskit į Tėvynę“, esu išgijęs Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos išleistas knygas „Tremties vaikai“. Ten radau ir panašaus likimo vaikų istorijas. Iš visos gražios šeimos likau vienas. Badas mane atginė į Lietuvą, kur duoneliavau, ganiau kaimiečiams gyvulius, likau gyvas, bet be deramo išsilavinimo. Lietuviai ne mažiau vargo tolimajame Sibire. Skausmas yra skausmas, geras jis nebūna...”

Ne tik Gronau šeima Sovietų sąjungos kareivių buvo sunaikinta. Buvo išniekinta visa prūsų tauta, kažkada patikėjusi nacių propaganda, kad vokiečiams skirta valdyti visą pasaulį. Toks užkariautojų elgesys buvo tik žemėse, kurias užėmė rusų kareiviai. Didžiausia tada vokiečių šeimų svajonė buvo pasitraukti į Vakarus, tačiau keliai jau buvo užkirsti.

„Po daugelio gyvenimo metų Lietuvoje jau buvau primiršęs savo gimtąją vokiečių kalbą, – prisimena Zigfridas. – Kadangi grįžau į Vakarų Vokietiją, gimtąją kalbą teko mokytis iš naujo. 2000 metais atsiminimus vokiškai, sakyčiau, rašiau nelabai sunkiai, vėliau tekstą verčiau į lietuvių kalbą. Dabar, kai rankose laikau knygą, atrodo, kad ir vargo nebuvo... Po paskutinio apsilankymo Karaliaučiuje tapo daug lengviau gyventi, slegiančios traukos tenai nuvykti nejauciu. Ką ten pamačiau, liko tik nenuščiūvantis, neslegiantis ilgesys – Tėvo ir Mamos rankų ant mano galvos, sesučių giedrių akių ir jų delnukų kvapo – taip kvepia tik saulėtų pievų neužmirštuolės... Tik niekada neapleidžia paslaptingas jausmas: manęs nė vienos akimirkos dar nepalieka tie, kurie amžinai mane lydės – gal į susitikimą, po kurio jau niekas mūsų neišskirs.”

Knygos redaktorius Robertas Keturakis pratarmėje jautriai atsiliepė į Zigfrido Gronau kančias ir skausmą: „Nežinau, kaip pavadinti sopolį, sugniaužusį visą mane, girdint Zigfrido, jo Mamos, Tėvo, sesučių Ilsės ir Han-

nelorės, Kristinėlės balsus per pasakojimą, kupiną kančių, nevilties, pastangų išlikti sužvėrėjusiame, sugriautame, regis, Dievo apleistame pasaulyje... Lietuvą jis suprato ir atrado ne tik per žmonių dvasinį ir materialųjį skurdą, bet ir per jautrius, kilnaus žmogiškumo nepraradusius žmones. Ir liko per juos ištikimas Lietuvai. Jau kelis kartus atsiverčiu šios knygos paskutinį puslapį, kuriame stengiuosi nejausti akyse susitvenkusių ašarų...”

Šiandien juos, 5–14 metų amžiaus atklydusius į Lietuvą vokietukus, vadiname Vilko vaikais. Vokiškai – tai Wolfskinder. Sako, lietuviai juos pavadinę dėl to, kad, neradę užuovėjos pas žmonės, bijodami smurto, kančių, rinkosi guolį miškuose, vilkų irštvoje. Kiti sako, kad vaikų iškankintuose veidukuose žaižaravo nedidelės, bet piktos akutės, kuriose galėjai įskaityti ne tik baimę, neapykantą, bet ir kerštą. Visai kaip užspeisto į kampą vilkiuko. Jų buvo iki dešimties, o gal ir dvidešimties tūkstančių.

1945-ųjų vasarą ant Kauno senamiesčio šaligatvių jie jau nesutilpo. Aptekę votimis, žaizdoti, šlubuodami skverbėsi į Žuvų turgų (priešais dabartinę buvusią prezidentūrą), rausėsi šiukšlynuose, tikėdami surasti ką nors valgomo. Ir po vienos nakties šių „vilko vaikų“ Kaune nedaug beliko. Kas juos surinko ir kur išvežė – niekas nežino.

Jau 1951 metų gegužę prekiniais vagonais Vilko vaikus išgabeno iš Lietuvos Vokietijos link. Dalį išvežė į Rusiją, išgrūdė į Sibirą. Dalis vaikų liko Lietuvoje, ganė ūkininkų gyvulius, pakeitę pavardes ir vardus į lietuviškus, buvo priglauti šeimose. Visa tai liko mums tarsi legenda.

Su Zigfridu Gronau, kalbančiu gražia lietuvių kalba, susipažinau 2014 metų rugsėjį, kai Rumšiškėse, Kaišiadorių rajone, vyko mano knygos „Sugrįžimas į nuskendusį slėnį“ pristatymas. Tai trisdešimties kaimų, stovėjusių panemunėje ir nuskendusiu užtvenkus Nemuną, įrengiant Kauno hidroelektrinės vandens baseiną, tada vadinamą Kauno jūra, istorija.

Tada Zigfridas pasakojo, kad knygoje aprašytose vietovėse vaikščiojo nuo 1947 metų pavasario, kai, gelbėdamasis nuo bado ir mirties, iš Kara-

liaučiaus į Kauną slapta atvažiavo duoneliuoti. Lietuvoje užsibuvo iki 1973 metų, tada su šeima sugrįžo į Vakarų Vokietiją.

Dar 1943 metais, kai Raudonoji armija pradėjo vokiečių pulkų puolimą ir neišvengiamai kariniai veiksmai artėjo prie Prūsijos žemės, sovietiniai karvedžiai ir ideologai trynė ribas tarp žmoniškumo ir žvėriškumo. „Užmuškim vokišką žvėrį jų guolyje“, „Nėra nekaltų vokiečių“, „Negailėkite nieko, iš vaiko išaugęs priešas“, „Atimk iš moterų germanių garbę“ – taip rusų kariai buvo raginami susidoroti su likusiais to krašto gyventojais. Žinoma, įskaitant moteris, vaikus, senelius. Juk vyrų ten buvo nedaug ir belikę, vieni dar kovojo, kiti jau buvo žuvę.

Ta proga net III Baltarusių fronto štabo propogandininkas, vėliau žinomas rašytojas, dramaturgas ir „humanistas“ Ilja Erenburgas sukūrė daugybę kerštų persunktų tekstų. Net Vilniaus radijo bangomis 1944 metų vasarą jo balsas skelbė: „Nėra nieko, kas vokiečiuose būtų be kaltės – nei tarp gyvųjų, nei tarp mirusiųjų. Raudonarmiečiai, šventai vykdykite draugo Stalino nurodymą ir sumindžiokite fašistinį žvėrį jo urve! Sulaužykite germaniškųjų moterų rasių pasididžiavimą! Pasiimkite jas sau kaip teisėtą grobį!”

Vandalizmas prasidėjo Rytprūsiose, tuometinio Karaliaučiaus (Kionigsbergo) žemėse. Buvo toks laikas, kai sovietiniai kareiviai puotavo kaip krankliai ir vilkai. Vaizdžiai tarient, jie tuomet mito žmogiena. Kareiviai atnešė žmonėms ne tik pažeminimą, neapykantą, čia siautė siaubingas badas, vyko moterų, mergaičių prievartavimai, žudymai. Be to, dar buvo atslinkusi neregėtai šalta tam kraštui žiema. Sako, bado ypatumas toks, kad pirmiausia nuo jo miršta suaugę, o vaikai ilgiau kankinasi. Jų akivaizdoje motinos ir net mažametės sesutės buvo prievartaujamos, po to nušauamos, žiauriai mušamos, deginamos gyvos. Artimieji mirdavo jų akyse, o vaikai turėjo gyventi toliau beprasmiu tapusį niekingą gyvenimą.

Tęsinys kitame numeryje

Rumšiškių kultūros centras, 2014 metų rugsėjo 20-oji. Iš kairės: Z. Gronau, A. Stančiauskaitė, N. Eidukaitienė, S. Abromavičius, D. Kubickaitė, A. Pilonis, G. Meilutienė, V. Markevičius, poetas V. Vaitkevičius.

1941 metai: didžiosios ir asmeninės istorijos sankirtos (4)

Perpetua Dumšienė

Pabaiga. Pradžia 2017 m. balandžio 15 d. „Kultūroje“

Iš knygos „Žvilgsnis, nukreiptas į idealų aukštumas“. Adolfo Damušio tekstai. – Versus aureus, 2009, p. 180

9 val. 28 min. Lietuvių Aktyvistų fronto Vyriausiojo Štabo vardu LAF įgaliotinis Leonas Prapuolenis paskelbė Nepriklausomos Lietuvos atstatymą ir Laikinosios Lietuvos Vyriausybės sudėt. Sugiedotas Lietuvos himnas. Sukilimas užvirė visame krašte. Nepriklausomybę per radiją paskelbus, ginkluoti Kauno aktyvistų daliniai tuojau puolė ginklų sandėlius. Ginklų sandėlius užėmus, greitosios pagalbos mašinomis ginklai išvežioti į svarbiuosius punktus. Tuo pačiu metu sukilo sovietų priespaudoje ir kontrolėje buvę lietuvių kariuomenės daliniai. (p. 180)

Stud. techn. Antanas Živatkauskas, ateitininkų „Grandies“ korporantas, žuvo vykdamas su uždaviniu į senamiesčio sukilėlių dalinių štabą” (p. 220)

Birželio 24 diena

Antradienį susitikom ir ėjom ginklų. Kliokys žinojo, kur eit ginklų. Ten buvo rusų kariški sandėliai ant Parodos kalno. Nuginklavo ginklų sandėlio sargybinius. Pasiėmėm ginklus, buvo daug vyrų. Ėmėm naujus, buvo sudėti dėžėse, sutepti, dešimtšiviai šautuvai. Ten prie tų šautuvų buvo ir durtuvai. Užsidėjom durtuvus. (Po sukilimo pasiėmiau atminimui tik durtuvą.) Tada nuėjom į namus tuščius Parodos kalne, nes savininkai buvo pabėgę. Nuo salkų buvo matyti visas Kaunas apačioje.

Paskui nuvedė mus žemyn į Darbininkų rūmus. III aukšte mus apgyvendino apie 120 žmonių. Šalia salės kambarėliuose buvo mūsų viršininkai. Jie buvo jauni. Komandas duodavo be kariško ceremonialo, Tuo metu aš buvau su barzda (yra leidimas 1941 m., išduotas Vilkaviškio policijos). Mus visus išrikiavo ir mane paskyrė dešimtininku. Liepė man pasirinkti dešimt vyrų. Norėjau, kad būtų aukšti, stambūs. Gulėjom ant grindų. Buvo patiesti vatiniai čiužiniai. Valgyt atveždavo iš „Maisto“, iš „Pienocentro“. Praustis buvo patalpos. Apmokė apie ginklus. Mokė kokią pusantros valandos. Mokė ginklo veikimą, persergėjo nuo nelaimingų atsitikimų. Moterų nebuvo. Sužeisti čia negriždavo, paimdavo į ligoninę. Vežiodavo mus su duonos furgonais, su greitosios pagalbos mašinomis. Veikdavom užmaskuotai. Tai buvo vienas iš štabų.

Išsaukė, kad susišaudymas rūsiuose su čekistais. Ten sakė, kad rusai slapstosi KGB rūsiuose. Reikėjo valyti rūsius Senamiestyje netoli Neries. Rūsiai tamsūs, buvo pavojinga. Nušauti man pačiam nieko neteko. Buvo daug pergyvenimų.

Iš knygos „Žvilgsnis, nukreiptas į idealų aukštumas“. Adolfo Damušio tekstai. – Versus aureus, 2009, p. 180

Dr. Juozo Ambrazevičiaus vadovaujama sukilimo pastatyta Laikinoji Vyriausybė pirmo posėdžio susirinko birželio 24[d] Žaibo spaustuvės namuose Donelaičio gatvėje.

Birželio 25 diena/trečiadienis

Trečiadienį iš savo būrio vadovų gavom nurodymą eit į Vilijampolę. Atėjęs prie Vilijampolės tilto pervėdžiau savo dešimtinę per tiltą. Iš priešais atėjo vokiečių karininkas su vertėju. Tie jie jau buvo gestapininkai. Jie atsirado trečiadienį. Ėmė man aiškinti, kad turiu liept savo vyram grįžt tiltu atgal, nusiileist į pievą prie tilto ir dalyvaut žydų sušaudyme. Aš atsakiau, kad savo dešimtinei tokios komandos ne duosiu. Tada kreipėsi, kad duok savanorius. Tylėjau. Ir tada vienas iš mūsų atsirado, ir jis nuėjo žemyn. O kiti visi, kai šaudomi žmonės šaukė, klykė, stovėjo

Tėtušis – Juozas Mozūraitis

ant tilto lyg suakmenėję. Aš griuvau ant žemės, užsimerčiau, užsiėmiau ausis. Kai ėjome atgal, visi tyli, nesišneka. Kai parėjau į Darbo rūmus, pakėliau triukšmą, kur mus naudoja. Pasakiau, kad ištosiu iš to būrio.

Vėliau paklausiau to žmogaus, kuris pasisiūlė dalyvauti šaudyme „kodėl tu taip padarei“, o jis man atsakė, kad kitaip būtų sušaudę mus visus. Ir dar man sakė „nebijok, aš šaudžiau virš galvų“. Nežinau, ar jis sakė tiesą.

Iš knygos „Žvilgsnis, nukreiptas į idealų aukštumas“. Adolfo Damušio tekstai. – Versus aureus, 2009, p. 199–200

Rezistencinių problemų krūviui pavaizduoti prisimintinas nacių vykdytas Lietuvoje žydų naikinimas. Laikinoji vyriausybė jau pirmosiomis savo veiklos dienomis patyrė, kad į Kauną yra atvykęs SS Brigadefuehrer Stahlecker, specialios saugumo tarnybos, „Sonderkommando A“ komendantas, kuris pradėjo organizuoti lietuvių vykdyti pogromus prieš žydus, motyvuodamas tuo, kad žydai nusikaltę prieš lietuvių tautą masinių deportacijų metu. Tačiau Stahleckerio akcija buvo nesėkminga. Tai yra detalai užfiksuota Nuernbergo teismo byloje. Savo oficialiuose pranešimuose Stahleckeris skundėsi, kad lietuviai nepaklausė jo raginimų ir jam pavykę pasitelkti tiktai pavienius asmenis.

Birželio 26 diena/ketvirtadienis

Ketvirtadienį pasakė, kad nuo pat ryto paskirtas (Tėtušis) Ambrazevičiaus Vyriausybės sargybos dešimtuko viršininku. Ėjom gražiai, pasitempę. Įvedė į vidų, į koridorius. Mane kaip vadą pasikvietė Ministras Pirmininkas (ėjo pareigas Ambrazevičius – Brazaitis Juozas). Škirpa buvo vokiečių nušalintas nuo vadovavimo. Ambrazevičius davė nurodymus, kur išstatyti sargybas. Ten buvom iki penktadienio ryto.

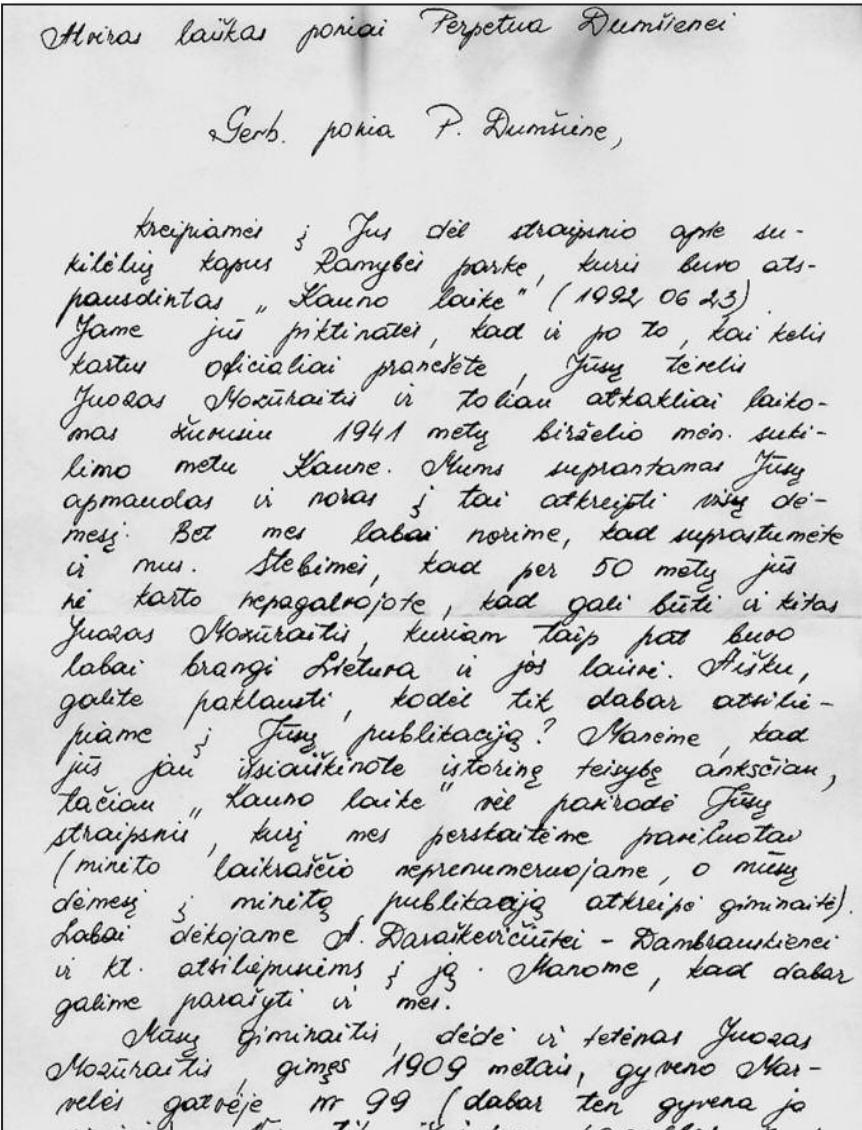
Birželio 27 diena/penktadienis

Atlikę rytinę sargybą Lietuvos Laikinosios Vyriausybės, vėl grįžom į Darbo rūmus. Penktadienį vidurdienį dar kartą mano dešimtinę išsaukė į Kęstučio gatvę, gavom žinią, kad ten, Lapėno name, įvyko susišaudymas. Buvo nukirstas net lifto lynas.

Birželio 28 diena/šeštadienis

Šeštadienį vakare mus visus išrikiavo. Vadovavo jau ne mūsų būrio vadovai, o sukilėlių štabas. Pasakė kalbą ir išdavė pažymėjimus, pareiškė padėką ir iš viso paleido kaip atlikusius savo pareigą, liepė visiems skirstytis. Po savaitę trukusios savanoriškos mobilizacijos grįžau namo. Apie namiškius iki to laiko nieko nežinojau. Mat telefono tuo laiku namuose nebuvo. Žingsniuodamas gražų šeštadienio vakarą Žaliakalnyje esančia Tvirtovės alėja, stebėjausi, kodėl mane pamatę kaimynai išpučia akis ir tyli, negalėdami žodžio ištarti, o vaikai dumia, kiek tik kojos įkerta. Nežinojau, jog per radiją jau buvo pranešta, kad Juozas Mozūraitis žuvs. Pasirodo, kai žmona nuvyko ieškoti žuvusio vyro, jai buvo pasakyta, jog per tokius vasaros karščius žuvusius skubėję palaidoti, ir parodytas vyro kapas. Taigi pareinantį žmona ir pasitiko, apsilvilkus juodais gedulo rūbais. Mat greituočiai gatvės vaikai jau buvo spėję jai pranešti, kad „velionis“ grįžta namo.

Nukelta į 8 psl.

Kito sukilėlio, irgi Juozo Mozūraičio, giminių laiškas straipsnio autorei

Kultūros kronika

Balandžio 24 d. Čekijos kultūros centre Berlyne „DokuMontag“ filmų ciklo renginyje pristatytas lietuvių režisieriaus Manto Kvedaravičiaus dokumentinis filmas „Mariupolis“. Filmą dėmesio sulaukė Berlinalėje, Göteborgo bei Hong Kongo filmų festivaliuose, tapo Sidabrinės Gervės laureatu Lietuvoje. Pasakojimo centre – Ukrainos miestas Mariupolis. Pusę milijono gyventojų turintis uostamiestis Donecko regione, kuriame stipriai jaučiama skirtingų nacionalinių jėgų priešprieša kasdienio gyvenimo tėkmėje. Karas čia tapo kasdienybe, lydinčia paprastų žmonių gyvenimą. „DokuMontag“ metu pristatomi Europos kūrėjų dokumentiniai filmai socialinėmis ir dažnai nepatogiomis temomis.

Balandžio 28 d. Stokholme atidaryta personalinė lietuvių menininko Das Vegas paroda „Frozen Fraction“. Ji vyksta įspūdingoje buvusio atominio reaktoriaus erdvėje – Reactor Hall, kuris jau daugelį metų yra uždarytas ir atiduotas meno ir kultūros projektų ekspozicijoms. Ši erdvė, esanti miesto centre, bet giliai po žeme, tapo Das Vegas specifinio vietos meno projekto integralia dalimi. Menininkas ieško sintezės tarp dviejų priešingų vertybinių paradigų – meno kaip vartojimo objekto ir meno kaip estetiškos vertybės. Naujai vertinant, iškeliamos moralinės ir estetiškos vertės, kurias projekto lankytojas kviečiamas permąstyti.

Kinijoje Beišan pasaulio muzikos festivalyje dalyvavo ir lietuvių folkroko grupė „Žalvarinis“. Grupė „Žalvarinis“, atstovaujanti Baltijos regioną, garsi savo modernaus folkroko muzika, kuri užburia savo žaisme ir unikalumu jungiant skirtingus stilius. Pasirodžiusi festivalyje balandžio 22 d., vėliau grupė „Žalvarinis“ išvyko į Baodingo miestą, kur balandžio 27–28 d. koncertavo DJD tarptautiniame muzikos festivalyje. Du pagrindiniai Beišane vykstantys pasaulio muzikos ir džiaz muzikos festivaliai, organizuojami nuo 2010 m., kartu pritraukė daugiau nei 400 muzikantų iš 6 kontinentų bei 50 skirtingų šalių. Festivalis rekomenduojamas Azijos menų asociacijos kaip vienas iš dešimties svarbiausių festivalių Kinijoje.

1941 metai

Atkelta iš 7 psl.

Sekmadienį, birželio 29 dieną, ir pats aplankiau savo kapą miesto kapinėse Vytauto prospekte. Suskaičiavau tada dvylika kapų. Ant visų kapų stovėjo neobliuotų lentų kryžiai, o ant jų užrašytos pavardės. Ant visų kapų kryžių buvo tik po vieną pavardę. Vėliau jau gal atvežė ir daugiau palaidoti.

Stovėjo tie kapai iki 1945 metų.

Iš knygos „Žvilgsnis, nukreiptas į idealų aukštumas“. Adolfo Damašio tekstai. – Versus aureus, 2009.

Antrojo pasaulinio karo metu Lietuva buvo dviejų brutalių okupantų, komunistų ir nacionalsocialistų, replėse. Savo tarpe du kovojantys barbarai vienas antrą provokuodavo, o pyktį ir kerštą išliedavo ant nekaltų mūsų tautos žmonių“. (p. 201–202).

Prieš 40 metų lietuvių tautai pavyko bent pademonstruoti ginkluotą išstojimą iš Sovietų sąjungos. Lietuva sovietinės ginkluotos prievartos pagalba buvo okupuota, ginkluoto sukilimo pagalba iš sovietinės okupacijos ir išsivadavo. [...] Tokio kito atskiros respublikos išstojimo per 24 metus prieš 1941 metų sukilimą ir 40 metų po 1941 metų sukilimo Sovietų Sąjungos istorijoje neįvyko“ (p. 210–211).

Po 50-dešimties metų

Tikra tiesa apie žuvusį sukilėlį Juozą Mozūrąitį paaiškėjo tik po penkiasdešimties metų, jau Nepriklausomoje Lietuvoje. 1991 m. vasarą. Tuomet „Į laisvę“ fondo Lietuvos filialas rengė iškilmingą konferenciją, skirtą 1941 m. birželio 23 d. sukilimo 50-osioms metinėms „Asmuo ir valstybė: Lietuvos rezistencijos patirtis“. Man, Tėtušio dukrai, teko toje konferencijoje lankyti kartu su tėveliu. Iš Vilniaus atvažiavę istorikai prašė, kad sukilimo dalyviai užpildytų anketas. Tė-

tušis anketą irgi pildė, atsakė į visus joje pateiktus klausimus. Po konferencijos visa iškilminga eiseną aplankė Kauno Ramybės parke (buvusiose senosiose Kauno kapinėse) sukurta Birželio sukilimo memorialą, kuriame skelbiamos visos žuvusių sukilėlių pavardės. Taigi 1941 metais Tėtušis žvelgė į savo kapą, o 1991 metais aš stovėjau ir žvelgiau į jo pavarde, jau tapusią istorija. Praėjo dar metai. 1992 su maniau Tėtušio istoriją aprašyti „Kauno laike“. Netrukus tame pačiame laikraštyje pasirodė atsakymas į straipsnio mintis. „Kauno laike“ buvo atsakymas į mano publikaciją, laišką parašę žmonės tvirtino, kad Birželio sukilimo dienomis tikrai yra žuvęs kitas sukilėlis, irgi Juozas Mozūrąitis, jis žuvo mūsųose prie Aleksoto tilto. Per radiją, kai skelbė žuvusių pavardes (ketvirtadienį, 1941 m. birželio 26 d.), pranešė, kad Juozas Mozūrąitis žuvo didvyrio mirtimi prie Aleksoto tilto.

Taigi, tokias situacijas sugalvoja ne romanų rašytojai, jas sukuria dramatiškas laikmetis. Kai kuriems žmonėms jis padovanoja ilgesnį gyvenimą, tuo pačiu juos tarsi įpareigodamas gyventi garbingai, nes jų gyvenimą tarsi stebi anksčiau žuvusiųjų bendravardžių akys.

O aš pati nuolat jaučiu istorijos alsavimą – gyvenu Kaune, Povilo Plechavičiaus gatvėje, kasdien savo gatvės linkui einu Kazio Škirpos gatve. To paties Kazio Škirpos, kuriam buvo numatyta tapti 1941 metų Birželio sukilimo vadovu, bet istorija jam paskyrė kitą lemtį.

Ir tūkstančius kartų esu galvojusi apie žmones ribinėse situacijose. Mano Tėtušis dramatiškoje situacijoje atsisakė šaudyti beginklius civilius žmones, atsisakė ir duoti komandą, kad šaudytų kiti, pareiškė protestą ir savo vadovybei. Jis turėjo drąsos. O mes ar turime drąsos – nuosekliai, atidžiai, ryžtingai, nešališkai ir nesupaprastindami sudėtingos istorijos – kalbėtis apie 1941 metų Birželio įvykius Lietuvoje? □